

pogrešne zaključke i pretpostavke; treba imati na umu ideološko-političko opredjeljenje onih koji su informacije pisali.

Ocjenjujući dokumente koje knjiga donosi, D. Bilandžić u predgovoru knjizi ističe da je faktografija u dokumentaciji znatnim dijelom nepouzdana: dio je izvora točan, dio potpuno netočan, dio pripada sferi mašte (ratne vijesti). Ipak, ono što je za NOB najvažnije jest da nitko od informatora nije osporavao ni negirao NOB; svi priznaju njegovu snagu ističući da o njemu treba voditi računa i da se bez njega neće moći riješiti poslijeratno uređenje Jugoslavije.

Rezimirajući značenje knjige treba istaći da građanski političari, pripadnici raznih buržoaskih stranaka prijeratne Jugoslavije, osuđuju u tim dokumentima politiku stare Jugoslavije i kritiziraju politiku jugoslavenske izbjegličke vlade kojoj su idejno pripadali. U prikazu stanja u zemlji oštro osuđuju okupatore i njihove sluge, domaće izdajnike (posebno ustaše). Knjiga indirektno dokazuje koliko je vodstvo NOP-a bilo u pravu kad je postavljalo kao političku platformu okupljanje svih antifašističkih snaga za pružanje otpora okupatoru.

Za očekivati je da će autor knjige Ljubo Boban dovršiti svoju zamisao — objaviti dokumente vladinih organa te vladine dokumente u užem smislu koji se odnose na Hrvatsku. Tako bismo dobili potpunu sliku o Hrvatskoj u dokumentima i politici jugoslavenske izbjegličke vlade. Knjiga sadrži izvadak iz bibliografije, regesta, kazalo korespondenata i kazalo osoba. Taj je aparat velika pomoć u čitanju knjige i snalaženju u njoj.

Franko Mirošević

PETAR KAČAVENDA, Ujedinjeni savez antifašističke omladine Jugoslavije 1942—1945, Beograd 1985, 246 str.

U izdanju Instituta za savremenu istoriju štampana je knjiga direktora tog Instituta koji se više od dve decenije bavi revolucionarnim omladinskim pokretom Jugoslavije, posebno u ratnom periodu. Opredeljenje za naučnu obradu te teme predstavlja vrlo zahvalnu i zanimljivu temu, ali istovremeno za autora velik izazov jer je trebalo obraditi naprednu omladinu Jugoslavije u ratnom i revolucionarnom periodu kada se vodila borba protiv okupatora i njihovih saradnika, a za stvaranje novoga socijalističkog društva.

U uvodu Kačavenda je sažeto opisao omladinu u antifašističkom pokretu 1936—1941 (str. 5—24). Autor konstatuje da na sredini 30-ih godina ovog veka na svetsku scenu stupaju fašističke države: Nemačka, Italija i Japan koje zahtevaju novu podelu sveta, što dovodi do krize u međunarodnim odnosima. Fašizam postaje najveći neprijatelj mira, demokratije i slobode, pa se borba protiv njega nameće kao imperativ vremena i uslov ljudskog napretka. U tim okolnostima održava se (1935) Sedmi kongres Komunističke internacionale (KI) koji kao osnovni zadatak postavlja borbu protiv fašizma i uspostavljanje saradnje sa demokratskim snagama antifašističkog narodnog fronta. Zaključak

VII kongresa KI razradio je i konkretizovao VI kongres Komunističke omladinske internacionale (1936) koji je doneo odluku o organizovanju širokog antifašističkog pokreta omladine i iznalaženju novih puteva za ostvarenje jedinstva mlade generacije. Autor iznosi kako se u Jugoslaviji, shodno toj direktivi, konkretno radi na okupljanju antifašističkih i rodoljubivih snaga, a posebno omladine u borbi protiv fašizma, rata i eksploatacije, a za bolji život naroda i omladine. Konstatuje se da je organizaciono konstituisanje pokrajinskih rukovodstava u periodu 1937—1940. doprinelo da realizacija politike jedinstva omladine Jugoslavije bude još uspešnija. Govori se i o radu omladine na međunarodnom planu. Podvlači se velik značaj održavanja Pete (1939) i Šeste (1940) zemaljske konferencije SKOJ-a.

Fašističke i profašističke omladinske organizacije u okupiranoj Jugoslaviji predmet su istraživanja prve glave (25—42). One su delovale u toku NOR-a i revolucije s ciljem da omladinu vežu za sebe i tako spreče njeno učešće u oslobodilačkoj borbi svog naroda. Autor opisuje delovanje profašističkih organizacija nacionalnih manjina u svim delovima zemlje. Ima reči i o omladinskim organizacijama u fašističkom duhu koje nastoje da stvore ustaše u tzv. NDH. Ističe se da su okupatori i domaći kvislinzi uspeali da ostvare i pojačaju svoj uticaj na deo omladine. Međutim, uspeh oslobodilačke borbe u leto i jesen 1941. sužava prostor za delovanje svih organizacija i snaga a time i omladinskih koje su se borile protiv NOP-a.

U narednom izlaganju prati se nastanak i razvitak narodnooslobodilačkih omladinskih saveza (43—103) pa se kaže da je početak stvaranja jedinstva mladih u Jugoslaviji u tesnoj vezi s razvojem antifašističkog pokreta uoči drugoga svetskog rata čiji je najveći i najborbeniji deo činila mlada generacija. U svim dokumentima CK Skoja u leto 1941. ističe se potreba jedinstva mlade generacije, kao osnovno pitanje kojim treba da se bave organizacije i rukovodstva Skoja, jer je od toga umnogome zavisilo učešće omladine u NOB. Potkraj leta i u jesen 1941. pristupa se stvaranju i organizacionom oformljenju narodnooslobodilačkih omladinskih saveza u pokrajinskim nacionalnim i lokalnim okvirima. Ukazuje se na formiranje i rad Srpskog narodnooslobodilačkog omladinskog saveza. Govori se i o nastojanju četničkog pokreta DM da na početku 1942. osnuje organizacije tzv. Jugoslovenske ravnogorske omladine. U vezi sa zaključcima Pokrajinskog savetovanja 8. VIII 1941, na početku septembra iste godine održano je pokrajinsko savetovanje Crnogorske narodne omladine. Do sredine oktobra 1941. u većini sela, opština i srezova održane su konferencije omladine na kojima su izabrana rukovodstva ONO, a 30. XI 1941. održana je Prva pokrajinska konferencija ONO. Na njoj je doneta rezolucija kojom se ONO-u stavlja u zadatak objedinjavanje i mobilisanje sve omladine za borbu protiv okupatora i domaćih izdajnika. I u Sloveniji se radi na ostvarenju jedinstva omladine — Mladinske osvobodilne fronte. Do sredine 1942. Ljubljana je bila centar omladinske aktivnosti i sa tzv. ljubljanskom pokrajinom imala je najrazvijenije organizacije Mladinske fronte. U januaru 1943, na osnovu predloga CK KP Slovenije, došlo je do promene naziva u Savez slovenačke omladine kao sastavnog dela slovenačke Osvobodilne fronte i USAOJ-a.

U prvim NOP odredima Bosne i Hercegovine, kao i ostalih delova Jugoslavije, ostvareno je borbeno jedinstvo omladine koje je postalo osnova na kojoj su se već 1941. počeli stvarati nacionalnooslobodilački i antifašistički savezi omladine. Na početku 1942. pristupa se organizovanju omladinskih saveza na

oslobođenim teritorijama gde postoje najvažniji uslovi da se razvijaju u masovne omladinske organizacije. Prikazuje se kako se na terenu stvara narodnooslobodilački omladinski savez BiH. Stvara se i jača bratstvo i jedinstvo srpske, muslimanske i hrvatske omladine što je jedan od najvažnijih zadataka NOOS BiH. Skoj u Hrvatskoj, u vrlo teškim i složenim okolnostima, preduzima sve mere pa se u toku 1942. pristupa osnivanju Saveza mlade generacije Hrvatske. Autor prikazuje kako se u svim delovima Hrvatske radi na formiranju SMG. Potkraj 1942. Savez je okupljao više od 50.000 članova od kojih 16.000 članova Skoja. Ukazuje se i na borbu za jedinstvo omladine Makedonije u kojoj su, stvaranjem Pokrajinskog odbora Makedonije u septembru 1942, ulagani napor da se omladina obuhvati aktivnostima NOP-a, bez obzira na njeno socijalno poreklo, nacionalnu, versku pripadnost i bivše političko opredeljenje. Prikazuje se stvaranje Narodnooslobodilačkog omladinskog saveza Makedonije. Za omladinski pokret u Vojvodini kaže se da je ostvario u prvim godinama NOR-a i revolucije zapažene rezultate na svim poljima svoje delatnosti, a za Kosovo i Metohiju je posebno značajno Oblasno savetovanje KPJ održano u februaru 1942. za osnivanje Narodnooslobodilačkog saveza omladine Kosova i Metohije. Autor s pravom zaključuje da su osnivanje antifašističkih i narodnooslobodilačkih omladinskih saveza 1941. i 1942. u zemljama, pokrajinama i oblastima, njihove borbe i radna aktivnost postavili temelje jedinstvu omladine Jugoslavije i stvorili uslove za nastanak jedinstvene omladinske organizacije za celu zemlju.

U narednom izlaganju (105—114) prati se osnivanje Ujedinjenog saveza antifašističke omladine Jugoslavije (USAOJ). Ukazuje se na pripreme za kongres u svim delovima zemlje i kaže da su one učvrstile i razvile ne samo omladinske organizacije već i skojevske, čiji je rad bio svestraniji i sadržajni. Sažeto i sadržajno prati se rad Prvog kongresa USAOJ-a. Stvaranje USAOJ-a ocenjuje se kao najznačajniji događaj omladinskog pokreta jer je njime omladina Jugoslavije prvi put dobila svoju zajedničku i jedinstvenu organizaciju.

Predmet je narednog izlaganja organizaciono-politički razvitak i aktivnost USAOJ-a između dva kongresa (115—179) na koje pozitivno utiču uspesi Crvene armije u staljingradskoj bici i antifašističkih snaga u zemlji. Autor ukazuje na uslove u kojima dela USAO BiH i uspehe u radu na njegovom organizovanju, naročito od druge polovine 1943. Za omladinski pokret Hrvatske kaže se da je do sredine 1943. ostvario zapažene rezultate na planu organizacione izgradnje Skoja što je značajno za USAOH, jer su svi članovi Skoja njegovo političko jezgro. Podvlači se veliki značaj Pokrajinske konferencije Skoja Hrvatske. Ima reči i o održavanju konferencije USAOH, nakon koje velik broj omladinaca stupa u jedinice NOV. Društveno-politička aktivnost doprinela je širenju i brojčanom porastu organizacija USAOH-a.

U proleće 1943. sprovedena je intenzivna aktivnost u cilju proširenja Saveza slovenačke omladine. Taj Savez narasta i omasovljava se naročito posle kapitulacije Italije. Njegov Prvi kongres održan je 12. X 1943, a pripreme za Drugi kongres USAOJ-a doprinele su još široj i većoj aktivnosti slovenačke omladine i razvijanju i učvršćivanju osećanja i svesti mladih Slovenije o pripadnosti novoj Jugoslaviji. Autor ističe, iako su uslovi za rad s omladinom Srbije bili veoma složeni i teški, Skoj je ostvario ogroman uticaj na mase omladine u Srbiji i pored toga što je ostao bez starog iskusnog kadra koji je u većini dao svoje živote u dotadašnjoj borbi, a deo je otišao u NOP odrede i na nove partijske dužnosti. U drugoj polovini 1943. održan je u Srbiji niz

sastanaka, konferencija i savetovanja na kojima se raspravlja o jačanju Skoja i USAOJ-a u skladu sa zahtevom Prvog kongresa USAOJ-a da u njemu treba da se okupi sva rodoljubiva i antifašistička omladina, bez obzira na narodnost, socijalno poreklo, političku i versku pripadnost i ubrza razvoj i omasovljenje omladinskih organizacija prilikom novih omladinaca.

Na sredini 1942. u Crnoj Gori nastupio je period terora okupatora i četnika. Vreme posle Prvog kongresa omladine i Pokrajinskog savetovanja Skoja održanog 27. XI 1943, odmah posle kongresa omladine koji je imao snažan uticaj na dalji razvoj omladinskog pokreta, karakteriše svestrana omladinska aktivnost i takmičenje u pripremama za Drugi kongres USAOJ-a. Za omladinski pokret u Makedoniji kaže se da je u periodu između dva kongresa savladao mnoge teškoće i na svom Prvom kongresu doneo odluku o pristupanju NOMSM USAOJ-u. Autor ističe da su u svim zemljama i pokrajinama Jugoslavije postojale organizacije USAOJ-a, a u Hrvatskoj, Sloveniji, Crnoj Gori i Makedoniji i njihovi glavni odbori.

Uloga Skoja iz jedinica NOV u razvitku omladinskih organizacija na terenu (181—192) predmet je posebnog razmatranja. Pokretanjem oružanog ustanka i stvaranjem prvih partizanskih jedinica u leto 1941. osećala se potreba za organizovanjem i sprovođenjem političko-vaspitnog rada na terenu i za uspostavljanjem uske saradnje i uzajamne pomoći vojske i pozadine. Uspesšan razvoj oslobodilačke borbe, jačanje njezinih oružanih snaga i sve aktivnije delovanje omladine, naročito u vreme približavanja sloma fašizma, istakli su potrebu za čvršćim povezivanjem i širom saradnjom omladine iz vojske i one sa terena. Omladina iz jedinica NOVJ znatno je doprinela razvitku i aktivnosti Skoja i USAOJ-a na terenu u svim krajevima zemlje, povezivanju vojske i naroda, stvaranju, širenju i jačanju njihovog jedinstva, međusobne saradnje i stalne uzajamne pomoći.

Posebno je opisan Drugi kongres USAOJ-a (193—205). On se ocenjuje kao smotra ostvarenog oružanog jedinstva i daje još više snage i elana, odlučnosti i upornosti omladine. Razmena iskustava pojedinih delegata snažan je podstrek daljem razvoju omladinskog pokreta i još organizovanijoj borbi protiv okupatora i njihovih domaćih saradnika. Ističe se da su Drugi kongres USAOJ-a, pobjede NOVJ i savezničkih snaga, a posebno Crvene armije, uticali i na onaj deo omladine koji je još bio pasivan da se opredeli za NOP.

U poslednjoj, sedmoj glavi (207—218) razmatra se USAOJ u vreme konačnog oslobođenja zemlje. Pobjede NOVJ u leto i jesen 1944. utiču na snažan razvitak omladinskih organizacija. Posle Drugog kongresa organizacije i rukovodstva omladine u svim krajevima Jugoslavije intenzivno rade na sprovođenju odluka sadržanih u Rezoluciji kongresa, koje, pored ostalog, zahtevaju proširenje i učvršćenje jedinstva omladine. Potkraj 1944. i u prvoj polovini 1945. u svim krajevima zemlje održane su sreske, okružne i oblasne konferencije omladine na kojima su demokratskim putem birani odbori USAOJ-a. Ukazuje se i na veliku aktivnost Skoja na međunarodnom planu. Smatra se da su milion i po omladinaca iz raznih slojeva društva bili članovi USAOJ-a. Omladina je za zasluge u ratu dobila Orden oslobođenja Jugoslavije, a na Četvrtom kongresu Skoja Orden narodnog heroja.

Knjiga sadrži registar imena (219—229), registar geografskih naziva (231—242) i objašnjenje skraćenica. U delu su sadržajno postavljena i temeljito istražena sva

važnija pitanja u vezi sa USAOJ-em. Knjiga će korisno poslužiti vaspitanju omladine na tradicijama svojih vršnjaka pa joj se, kao i odraslim, najtoplije preporučuje.

Bodrožić Milica

MILISAVAC ŽIVAN, *Istorija Matice srpske, I deo, 1826—1864*,
Novi Sad 1986, 970 str.

U izdanju Matice srpske izašla je — kako se u naslovu vidi — obimna monografija ove kulturne i naučne ustanove. Djelo obuhvaća tek prvo razdoblje nastanka i života Matice, a ovaj mu je sadržaj: I. *Od osnivanja do zabrane rada (1826—1835)*, II. period nosi naslov *Cvetno doba Matice srpske (1837—1848)*, a III. *Pod Babovim apsolutizmom i provizorijumom (1849—1864)*. Valja tome dodati da knjiga uvodno zahvaća i kraj XVIII st., završavajući sa šezdesetim godinama XIX st. — a po pristupu je sveobuhvatna — zapravo je kulturna povijest Srba u Ugarskoj u to vrijeme. Ono je obilovalo značajnim ličnostima, pa nas autor vodi do Gavrila St. Venclovića, Đorđa Brankovića preko Orfelina do P. Julinca, Gligorija Trlajića, Aleksija Vezilića, Avrama Mrzovića i dr. Obraden je i značaj gimnazije u Sremskim Karlovcima i pozitivna uloga mitropolita Stratimirovića, zatim važnost prvih srpskih novina i Rajičeve »Istorije«. Katkad spornu ličnost Dositeja Obradovića Milisavac je visoko valorizirao kao uzročnika »srpske kulturne revolucije«. Iz I. perioda karakteristični su neki naslovi koji za sebe govore. To su: Kulturno-političke prilike pre pokretanja *Letopisa* i osnivanje Matice srpske, zatim Kulturni život Srba u Pešti početkom XIX veka.

Pored Pešte i Beč je bio jedno od kulturnih središta Srba, koji su se tamo okupili oko Vuka Karadžića; tu je i Dimitrije Frušić pokrenuo »Novine serbske iz carstvujušćeg grada Viene«. Izuzetno je zanimljivo pratiti pojavu, razvoj i značaj Novog Sada kao trećeg centra ugarskih Srba. Tu je presudnu ulogu odigrala i »Velika srpska pravoslavna gimnazija« (osnovana 1810. god.) i u njoj okupljeni profesorski zbor natprosječnih sposobnosti. Među njima je i Pavel Jozef Šafarik, 24-godišnji Slovak, a kasnije čuveni slavista, koji se na raspisani natječaj javio iz Bratislave. Na nj su — još kao studenta — presudan upliv ostavile Vukove zbirke srpske narodne poezije, poticale njegovu slavenšku svijest i panslavensku opredijeljenost za što je i javno istupao. Milisavac navodi Šafarikovu kritiku knjiga o Slavenima do tada objavljenim: cilj im je »ništa drugo, već poruganije i uničiti njihovog nacionalnog karaktera«.¹ Tako je razumljiva Šafarikova suradnja sa Georgijem Magaraševićem, profesorom iste gimnazije i jednim od pokretača *Letopisa*. U izboru Šafarika za direktora škole novosadsko građanstvo i mitropolit Stratimirović dokazali su sva-

¹ Istorija, 184. Valja naglasiti da se nastava u državnim školama odvijala na mađarskom jeziku, pa je naglašavanje važnosti materinjeg jezika od Šafarika i ostalih nastavnika bilo od prvorazrednog značaja.